

pre spor o charakter materialistickej dialektiky a ďalej „spor o charakter praxe medzi marxistickými, no najmä nemarxistickými filozofmi sa v mnohom stáva sporom o charakter — a môžeme povedať, že aj o perspektívu — marxisticko-leninskej filozofie. Sporom preto, lebo problém praxe sa autonimizuje, t. j. neskúma sa z aspektu základnej filozofickej otázky, nechápe sa z dialektickomaterialistických pozícií. Inými slovami, v analýze činnnej stránky podstaty človeka sa neskúma, alebo zámerne sa ignoruje skutočnosť, ktorá podmieňuje túto činnú stránku“ (s. 224). Autor správne podčiarkuje fakt, že autonimizácia a mystifikácia kategórie praxe nevyhnutne vedie k abstraktnému chápaniu činnosti človeka, a tým aj k abstraktnému vymedzeniu činnnej stránky jeho podstaty, čo napokon smeruje k subjektivismu. Teoretické konštrukcie praxistov autor monografie z pozície marxizmu-leninizmu hodnotí ako nedialektické a nevedecké. Prínosom záverečnej kapi-

toly monografie V. Kusina je i vymedzenie a odkrytie základných metodologických postulátov filozofického revizionizmu a buržoáznej marxológie. Autor v konfrontácii s analýzou hľadísk kategórie praxe, ktoré rozpracoval V. I. Lenin, presvedčivo argumentuje neopodstatnenosť, neudržateľnosť, nevedeckosť a funkčnú tendenčnosť metodologických postupov filozofického revizionizmu, „praxistov“, buržoáznych marxológov (charakteristických snahou „subjektivizovať“ Marxov materializmus) ako i existencializmu a pragmatizmu.

Záverom možno konštatovať, že podnetná práca V. Kusina, ktorej je imanentná vnútorná koherencia a snaha po skutočne komplexnom, niekedy až encyklopedickom postihnutí problematiky, je obsažným, metodologicky zásadovým — dialektickomaterialistickým pozitívnym prínosom pre rozvoj nášho filozoficko-teoretického frontu.

Karol Kollár

PREDMET, ŠTRUKTÚRA A ZÁKLADNÉ SMERY MARXISTICKEJ ETIKY

L. M. ARCHANGEESKIJ: Marxistická etika [Marksistskaja etika]. Mysľ, Moskva 1985, 231 s.

Roku 1982 zomrel jeden z popredných predstaviteľov sovietskej marxistickej etiky L. M. Archangeľskij, autor mnohých známych publikácií [*Kategórie marxistickej etiky, Sociálno-etické problémy teórie osobnosti, Kurz lekcii z marxisticko-leninskej etiky*, v slovenskom preklade poznáme jeho *Marxisticko-leninskú etiku*]. Kniha, ktorá vyšla r. 1985 v Moskovskom vydavateľstve Mysľ pod názvom *Marksistskaja etika* s podtitulom *Predmet, štruktúra, základné smery*, je z eticko-teoretickej pozostalosti Archangeľského. Autor už nestihol dokončiť rukopis, urobí korektúry vyslovených

myšlienok, dopovedať svoje názory na niektoré etické problémy. Preto mnohé z nastolených a riešených problémov sú otázkami do diskusie, výzvou pre odbornú verejnosť dopovedať nedopovedané. Monografia má metodologický a problémovo-diskusný charakter. Problematika je rozdelená do piatich hlavných kapitol: Filozofické základy marxistickej etiky, Filozoficko-psychologické problémy etiky, Problémy normatívnej etiky, Sociologické problémy etiky a Eticko-aprobatívne výskumy.

Tak ako predchádzajúce Archangeľského publikácie i táto dáva po-

hľad na marxistickú etiku ako na ucelenú teoretickú disciplínu, ktorá anticipuje potreby a požiadavky socialistickej spoločnosti, ktorá však nie je vždy schopná plne na ne odpovedať. V súvislosti s týmto jej vzťahom k spoločenskej praxi prebiehajú v etickej teórii procesy, ktoré „kryštalizujú“ vnútornú logiku marxistickej etiky ako vedy. Autor postrehol procesualno-dynamický vývoj tejto spoločenskovednej disciplíny ukazujúc na tesnú spätosť vývoja jej predmetu so spoločensko-historickými zmenami a vývojom spoločnosti vôbec.

Marxisticko-leninská etika ako teoreticko-praktická disciplína je svojím predmetom výskumu v úzkom vzťahu s tými spoločenskými vedami, ktorých objektom skúmania je sociálna skutočnosť a človek. V tejto súvislosti autor nastoľuje stále živú diskusiu o vzťahu etiky a filozofie, o vzťahu, ktorý je v porovnaní so vzťahom etiky a ostatných spoločenských vied predsa len osobitý. Jeho osobitosť je v tom, že etika má hlboké filozofické základy, ktoré spočívajú v poznávaní dialektiky dobra a zla, pričom túto dialektiku postihuje špeciálny prejav sociálnej skutočnosti v jej vlastnej rozpornosti. Vláštny filozofický rozmer tohto procesu poznávania je vo vyšpecifikovaní morálneho vedomia z všeobecného systému sociálneho odrazu a v postihnutí jeho rozpornosti. V tejto súvislosti analyzuje L. M. Archangelskij obsah a štruktúru morálky ako formy spoločenského vedomia a súčasne ju reflektuje ako spôsob duchovno-praktickej činnosti človeka, pričom zdôrazňuje, že metodologickým východiskom pre uchopenie problematiky morálnej činnosti sa stáva filozofická kategória „činnosti“. Autor upozorňuje, že v akejkolvek činnosti človeka možno identifikovať morálny motív, morálne prostriedky dosiahnutia cieľa, morálne následky

danej činnosti, a to všetko sa môže stať predmetom hodnotenia. Analogicky možno upozorniť na to, že v procese spoločenskej činnosti sa medzi účastníkmi činnosti utvárajú špecificky morálne vzťahy (kolektivistické, humané, alebo individualistické), čo v konečných dôsledkoch podstatne poznačuje a ovplyvňuje výsledky spoločenskej činnosti (s. 42). Dokonca morálna prax, za predpokladu určitej abstrakcie, „môže byť vyčlenená zo všeobecného systému materiálnej a duchovnej činnosti ako mravne motivované správanie, ktoré realizuje určitý typ vzťahov medzi ľuďmi“ (s. 43).

Ďalším „kanálom“, ktorý etiku spája s filozofiou, je svetonázor. Nepopierateľnou skutočnosťou je, že kategórie „dobra“ a „zla“ sú významnými orientujúcimi činiteľmi pre človeka a jeho hodnotiacu komunikáciu so sociálnou skutočnosťou, so sociálnymi subjektami. Dobro ako pozitívne ohodnotenie existujúceho, ako morálny vzor, ako požiadavka „povinného“ evokuje u človeka určitý cieľ, perspektívu jeho životnej činnosti a stáva sa mnohokrát motívom jeho individuálnych snáh. A práve na tomto základe sa kategória „dobra“ stáva súčasťou kategórie „zmyslu života“ a znásobuje jej hodnotový charakter. Zmysel života patrí k tzv. večným otázkam morálky, ktorá sa svojsky aktualizuje v každej etape ľudského života, na každom vývojovom stupni spoločnosti a tvorí podľa autora „obsah svetonázorovej úrovne morálneho vedomia, ktorá je historickým a logickým predpokladom vybudovania všeobecnej teórie morálky“ (s. 30). Archangelskij sa zmocňuje analýzy vzťahu filozofie a etiky cez analýzu filozofických základov morálnej teórie, aplikáciou základných filozoficko-metodologických princípov (princíp historizmu, činnosti, svetonázoru) na morálnu sféru sociálneho života spoločnosti.

Predmetom pozornosti Archangel'ského sú aj otázky vzťahujúce sa na filozoficko-psychologické problémy etiky. Úzky vzťah, ktorý sa vytvára medzi etikou a psychológiou, resp. sociálnou psychológiou, je daný predovšetkým tým, že morálka sa bezprostredne prejavuje v osobnostnej forme, jej nositeľom je vždy človek, konkrétny jednotlivec. Vychádzajúc z tejto skutočnosti autor sa zaujíma zvlášť o psychologické „mechanizmy“ individuálneho morálneho vedomia. Morálne vedomie vystupuje ako vedomie živých, existujúcich konajúcich individuí, ktorí vedomie vstupujú do reálnych vzťahov, väzieb a závislostí s inými sociálnymi subjektami, čím nastáva aktualizácia, objektivizácia morálnych hodnôt, noriem v reálnom, spoločenskom procese. Morálne vedomie takto nie je len odraz sociálnej skutočnosti, ale i vzťah k nej, k podmienkam v ktorých sa utvára. Autor upozorňuje, že individuálne morálne vedomie je celostnou štruktúrou, komponenty ktorej plnia špecifické funkcie vo všeobecnom systéme ich vzájomného pôsobenia. Z hľadiska „mechanizmu“ fungovania vedomia je možné súhlasiť s autorom, že psychická a predmetná činnosť a individuálne morálne vedomie vystupujú v skutočnosti ako jediný celok v procese individuálnej praxe človeka, v totalite jeho spoločenského života a ich vyčlenenie z tohto procesu je ozať len otázkou teórie a abstrakcie (s. 74).

Nemenej zložitým problémom marxistickej etiky je problém procesu utvárania morálneho rozmeru osobnosti. V podstate proces „premeny“ individua na morálnu osobnosť je historicky a ontogeneticky podmienený formovaním jeho schopností k morálnemu životu, t. j. schopnosťou prijať spoločenské morálne požiadavky a byť schopný určitej vlastnej morálnej autoregulácie. Faktom je, že tieto

schopnosti individua sú značne podmienené utváraním a formovaním jeho morálnych potrieb. Tejto otázke venuje Archangel'skij zvlášť veľkú pozornosť: špecifikuje morálne potreby od materiálnych a duchovných, určuje ich miesto v celostnej štruktúre individuálneho morálneho vedomia. V tejto súvislosti sa dôsledne zaoberá i ďalšou etickou kategóriou — morálnymi citmi, ktoré v štruktúre individuálneho morálneho vedomia sú vždy sprostredkované vyššími etapami etického vedomia (s. 80). Morálne city sa stretávajú v dvoch rovinách: ako prežívania (ktoré sa vynárajú v súvislosti so svedomím, dôstojnosťou, povinnosťou) a ako emócie, ktoré tieto prežívania sprevádzajú (radosť, ľútosť, strádanie a pod.). Okrem toho Archangel'skij upozorňuje, že marxistická etika rozoznáva vyššie morálne city (kolektivizmus, internacionalizmus, vlastenectvo), ktoré vyjadrujú vzťah osobnosti k spoločnosti a city, ktoré sa „vyjavujú“ len tak, že sa vždy k niečomu vzťahujú (povinnosť, česť, zodpovednosť). Štruktúrne prvky individuálneho morálneho vedomia, ich vzájomná podmienenosť a väzby získavajú skutočne reálny, praktický zmysel až v správaní sa individua, a keď sú vytrhnuté z komplexu sociálneho, strácajú svoj etický zmysel. Preto pri analýze morálneho správania a morálneho formovania osobnosti primárny význam získava analýza sociálneho, lebo len cez ňu sa odкрýva možnosť poznania a formovania osobnosti ako subjektívneho nositeľa mravnosti (s. 107).

Problematica normatívnosti je v pozornosti každého etického systému predovšetkým z dvoch dôvodov: jednak snahou určiť charakter, vlastnosti, obsah, fungovanie morálnych noriem a jednak snahou poznať mieru ich pravdivosti. Autor dokazuje, že marxistická etika prekonala dualizmus

pravdivosti a normatívnosti, ktorý vyvoláva diskusie a polemiky v mnohých buržoáznych etických koncepciách. Marxizmus „prekračuje“ tento dualizmus tým, že chápe obsah a formu morálnych noriem v ich jednote a túto analyzuje v závislosti na konkrétnych historicko-spoločenských podmienkach. Archangeľskij sa usiluje určiť osobitosť morálnych noriem ich komparáciou s právnymi normami. Oba druhy možno považovať za významné sociálne regulátory, oba sú zakazujúce, záväzné, formálne, donucovacie; avšak pokiaľ právne normy sa opierajú o silu štátnych orgánov, morálne normy sa opierajú o silu verejnej mienky a uskutočňujú sa na základe osobnostnej motivácie sociálneho subjektu. Autor v tejto súvislosti upozorňuje na zaujímavý a správny fakt, na ktorý sa v marxistickej etike často zabúda, že morálne normy majú síce neosobný charakter, čo však vôbec neznamená, že nie sú subjektívne: neosobnosť v tomto zmysle znamená, že sú „obrátene“ k ľuďom všeobecne a nielen ku konkrétnemu človeku (s. 118). Pozoruhodné sú aj Archangeľského konštatácie o otázke konštituovania sa nových morálnych noriem. Jeho tvrdenia dôrazne upozorňujú, že metodologickým východiskom k uchopeniu tohto problému v marxistickej etike musí byť procesualno-dynamický prístup k otázke vzniku noriem. Morálna norma, práve tak ako iné prvky sociálnej regulácie, saturuje určitú potrebu doporučeného správania. Tejto rekomendácii predchádza zdĺhavý proces „kryštalizácie“, ktorý zahŕňa tak moment danej potreby regulácie ako aj moment hodnotovo-humánny, vyjadrujúci stupeň morálneho rozvoja človeka a spoločnosti. Tvrdenia, že morálne normy sú len saturáciou potreby regulácie správania je častým a nesprávnym zjednodušovaním problematiky noriem v marxistic-

kej morálnej teórii. Autor konkrétno-historicky ilustruje tieto konštatácie na etape výstavby rozvinutého socializmu (s. 123, 124) upozorňujúc, že fixácia socialistických morálnych noriem prebieha postupne s rozvojom budovania socializmu, s akceptáciou a realizáciou základných spoločenských hodnôt tejto formácie. Morálne požiadavky nemôžu sa analyzovať izolovane od sociálnej skúsenosti, spoločenskej praxe a konkrétno-historických okolností, ktoré všetky sa premietajú do predstáv o dobre a zle a do normatívnosti vôbec. Dôsledná analýza konkrétnych, spoločensko-historických podmienok a súvislostí je závažným predpokladom vedeckého zdôvodnenia nielen morálnych noriem, ale celej mravnosti, a to tak obsahovým ako aj formálnym.

Pokiaľ sa Archangeľskij zaoberá vzťahom normatívnosti a pravdivosti, tak upozorňuje, že morálne normy majú dvojaký charakter: sú nositeľmi určitej informácie hovoriacej o sfére morálnych vzťahov, o morálnej skúsenosti, ktorá ich formuje a súčasne majú takú logickú formu, ktorá nie je v protiklade so vzťahmi reálnej skutočnosti (s. 135). Normy sa „nevyčerpávajú“ opisom skutočnosti, ale „predpisom“ určitého správania, a tým zahrnujú aj moment prognostický a ideologický. Preto pojem „pravdy“ v marxistickej etike nie je daný len gnozeologickým rozmerom. Otázka vedeckého objasnenia morálnych noriem je otázkou poznania ich dvojakého, dialekticky protirečivého deskriptívno-preskriptívneho charakteru.

Morálka nie je len forma spoločenského vedomia, ale aj praktické konanie sociálnych subjektov. Z tohto dôvodu vzbudzuje záujem aj takej disciplíny akou je sociológia. Na rozhraní týchto dvoch disciplín sa konštituuje sociológia morálky, jeden z najmenej teoreticky rozpracovaných

podsystemov etiky. Archangelskij konštatuje, že sociológiu morálky je potrebné chápať v jej komplexnosti, ktorá stojí na etických analýzach zvláštností morálky ako aj na používaní sociologických metodík výskumu. Predmetom sociológie morálky je poznávanie reálne fungujúceho morálneho vedomia, morálnych vzťahov, morálnej činnosti subjektov, ktoré sú súčasťou životného procesu, spoločenských aktivít rozličných sociálno-demografických skupín. Cieľom sociológie morálky je poznať reálne podmienky, v ktorých sa uskutočňuje správanie ľudí (podmienky práce, kultúru) a objektívne faktory, ktoré túto morálnu činnosť determinujú. Eticko-sociologická informácia nemá mať demografický ani psychologický charakter, upozorňuje autor (s. 166). V snahe ukázať na nebezpečenstvo etického či sociologického redukcionizmu, nastoľuje Archangelskij zložitú problematiku metodík skúmania konkrétnych morálnych javov, správania sa ľudí. Otázka voľby metodiky je značne podmienená objektom výskumu. V závislosti od šírky skúmaného objektu môžu sa prijať rôzne meradlá a cieľové naznačenia: výskum sa uskutočňuje na úrovni národa, skupiny, kolektívu, atď., môže mať presne špecifikovaný charakter napr. mravný život rodiny, kolektívu a pod.; výsledky sa môžu využiť v teórii etiky, alebo v teórii morálnej výchovy (s. 166). Podľa Archangelského závažným sa stáva rešpektovanie faktu, že

metodika eticko-sociologických výskumov by vždy, mala zodpovedať zvláštnostiam obsahu a štruktúry objektu výskumu, pričom primárnym pre respondenta sa stáva adekvátne poznanie obsahu etických kategórií. Autor pripomína spôsoby a zdroje získavania týchto informácií (anketa, analýza takých materiálov ako sú denníky, listy, osobné dokumenty, závery expertíznych komisií, štatistiky a ďalšie). Najväčší problém vzniká pri kvantifikácii sociologicko-etických šetrení. Kvantifikácia podľa autora odbúrava to, čo je pre etiku špecifické — jej filozofický rozmer a v morálke jednu z jej dôležitých stránok — subjektívnu. Preto autor uvádza i ďalšie možnosti získavania informácií o mravnosti (publicistika, umenie, hlavne umelecká literatúra a ďalšie).

V záverečnej kapitole sa sovietsky etik zamýšľa nad úlohami a zvláštnosťami aplikovanej etiky. Všima si hlavne vzťah etiky a teórie mravnej výchovy, vzťah medzi všeobecnou etickou teóriou a jednotlivými druhmi profesionálnych etik. Tento vzťah analyzuje na predpoklade, že všeobecná teória morálky nemôže zostať uzavretá v abstraktno-teoretických hraniciach, ale jej aplikácia na špecifické ľudské činnosti nachádza výraz v profesionálnych etikách. Cez profesionálne etiky a všeobecnú teóriu morálky nastáva vzájomné obohacovanie teórie i praxe.

Barbora Hlavová

PODNETNÝ METODOLOGICKÝ PRÍSPEVOK K SKÚMANIU ĽUDSKÉHO ŽIVOTA

K. A. ABULCHANOVÁ-SLAVSKÁ: Dialektika ľudského života. Pravda, Bratislava 1985, 256 s.

Rast pozornosti venovanej metodologickej problematike spoločensko-

vedného výskumu má príčiny nielen vo zvýšenom teoretickom záujme o